

Zondag 3 februari 2019

TivoliVredenburg - Grote Zaal - 15.00 uur

Inleiding 14.15 uur - Huib Ramaer

ROTTERDAMS PHILHARMONISCH ORKEST

Lahav Shani, dirigent, piano

Franz Schubert 1797 - 1828

Symfonie nr. 8 in b 'Onvoltooid' D 759 (1822)

Allegro moderato

Andante con moto

Pauze

Johann Sebastian Bach 1685 - 1750

Toccatina in c voor Klavier solo BWV 911 (ca. 1710)

Concert voor klavier en orkest in d BWV 1052 (ca. 1730)

Allegro; Adagio; Allegro

Alban Berg 1885 - 1935

Drei Orchesterstücke opus (1913-1929)

Präludium: *Langsam*

Reigen: *Anfangs etwas zögernd; Leicht beschwingt*

Marsch: *Mäßiges Marschtempo*

Voltooid of onvoltooid?

Symfonieën van Franz Schubert? Dat brengt onmiddellijk twee werken in herinnering. Allereerst de monumentale Symfonie in C, bijgenaamd 'de Grote', uit het jaar van Schuberts dood, 1828, en door Robert Schumann ontdekt en geprezen om haar 'hemelse lengte'. En dan is er die meest gespeelde en bekendste symfonie, 'de Onvoltooid' uit 1822 met maar twee delen. Beide behoren tot het ijzeren repertoire van symfonie-orkesten.

Schubert was vijftientig toen hij aan zijn Symfonie in b klein begon en na twee voltooide delen zijn pen neerlegde. Het handschrift kwam terecht bij Schuberts vriend Anselm Hüttenbrenner in Graz, die het meer dan veertig jaar lang liet liggen in een la volgepropt met paperassen. Pas in 1865 overhandigde hij de partituur aan de dirigent Johann Herbeck,

die in december van dat jaar in Wenen de eerste uitvoering verzorgde, 37 jaar na Schuberts dood. Was de symfonie nu incompleet, met zijn twee in plaats van de gebruikelijke vier delen? Waren er delen kwijtgeraakt? Of vond Schubert het werk zelf zo compleet? Het lijkt erop. In het eerste deel houden dramatische spanning en lyrische rust elkaar in evenwicht. En het tweede deel is sereen maar tegelijk vervuld van een rusteloze drang, die in een haast bovenaards blijde coda tot rust komt. Onvoltooid? Een symfonische meesterworp zonder weerga!

Een ruime eeuw terug in de tijd

De zeven toccata's voor klavecimbel BWV 910-916 (vandaag gespeeld op piano) van Johann Sebastian Bach behoren tot de merkwaardigste en meest bijzondere stukken uit zijn vroege jaren. Aangenomen wordt dat Bach ze schreef in Arnstadt, Mühlhausen en Weimar, grofweg tussen 1705 en 1712.

Bachs voorbeelden waren de Noord-Duitse toccata's voor orgel, van componisten als Matthias Weckmann en Dietrich Buxtehude, en mogelijk ook toccata's van Johann Jacob Froberger, die op zijn beurt weer was beïnvloed door Girolamo Frescobaldi. De term toccata stamt van het Italiaanse 'toccare' = aanraken, en betekent zoveel als 'een stuk om in de toetsen grijpen'. De toccata's bestaan uit meerdere delen die in elkaar overgaan, zijn afwisselend improvisatorisch en streng (fugatisch) en wekken de indruk van een vrije vorm. Meestal is er een virtuoze inleiding met allerlei dramatisch loopwerk, toonladderfiguren en gebroken akkoorden, dan een daarmee verbonden langzaam gedeelte, peinzend, serieus. Dit rustige gedeelte is de ideale voorbereiding voor de strengheid en activiteit van het volgende deel: een fuga.

De Toccatina in c klein begint snel en rapsodisch en lijkt op haar eerste bladzijde de hele omvang van het klavier te willen aftasten. Na het prachtige vierstemmige *Adagio* volgt de hoofdmoot van het stuk: een zeer lange fuga over steeds hetzelfde gebroken drieklankthema. Het stuk eindigt zoals het begon: rapsodisch en vrij.

Muziek in Kaffee Zimmermann

1729 is een historisch jaartal, niet alleen voor de stad Leipzig, maar voor de hele westerse cultuur. Want het was toen dat de ons bekende versie van de Matthäus-Passion van Bach voor het eerst werd uitgevoerd. Maar in de schaduw van die gebeurtenis stond nog een belangrijk wapenfeit in Bachs leven. Hij kreeg de leiding van het Leipziger Collegium Musicum, een muziekgezelschap van studenten en beroepsmuzici dat in 1701 door Georg Philipp Telemann was opgericht. Met dit gezelschap gaf Bach wekelijks concerten op vrijdagavond in Zimmermanns Kaffeehaus in de Katharinenstrasse nabij de Marktplatz, destijds de meest elegante straat van Leipzig. Het was daar dat Bach werken als de Kaffee-cantate uitvoerde, maar ook kamermuziek en de concerten voor één of meer klavecimbels, vaak samen met zijn oudste zonen als solist, Wilhelm

Friedemann en Carl Philipp Emanuel. Met het klavecimbelconcert introduceerde Bach een nieuw genre in het muziekleven. Via Bachs zonen en via Haydn, Mozart en Beethoven zou het klavecimbelconcert uitgroeien tot een van de meest geliefde genres in de klassieke muziek: het pianoconcert. Bach gebruikte voor zijn klavecimbelconcerten oudere concerten die hij eerder schreef voor viool of hobo. Het vioolconcert waaruit Bach zijn Klavecimbelconcert in d BWV 1052 destilleerde geldt als verloren. Sommige opspelingen in de solopartij worden aangevoerd als bewijzen van die violistische oorsprong. Het demonische eerste deel met zijn krachtige unisono-thema werkte Bach later om tot een orgelprelude, en het langzame deel tot het eerste koor van Cantate 146 'Wir müssen durch viel Trübsal'. De opzet van de Finale is vergelijkbaar met die van het eerste deel. Ze is gebouwd op een ritornello (terugkerend refrein) van twaalf maten, waarna de solist inzet met een toccata-achtige figuur als zijn eerste solo.

Drie orkeststukken

Zoals Bach in Leipzig rond 1730 geschiedenis schreef met zijn klavierconcerten, zo deed ook de Weense componist Alban Berg dat in de tijd dat de Eerste Wereldoorlog op uitbreken stond. Halverwege 1913 was Berg diep onder de indruk van de rampzalige première van enkele van zijn Altenberg-liederen. Misschien was de schokkende kritiek van zijn mentor Arnold Schönberg nog wel erger. Die vond Bergs muziek 'te aforistisch'. Berg trok zich de kritiek aan en besloot een groots orkestwerk te schrijven, zijn eerste. Aanvankelijk probeerde hij een soort symfonie in één deel te schrijven, min of meer zoals de Kammerinfonie van Schönberg. De voortgang stakte snel, maar Berg bracht een deel van dit materiaal over naar een nieuw project dat hij 'een suite met karakterstukken voor orkest' noemde. Dat werden de *Drei Orchesterstücke*, een van de meest ambitieuze werken van Berg, met uitzondering van zijn opera's en het Vioolconcert.

De opening 'Präludium' introduceert een aantal kleine motivische figuren en enkele grotere ideeën die verderop in het werk zullen terugkeren. De muziek stijgt onzeker op uit de diepte van het orkest, beleeft een korte uitbarsting, bouwt dan langzaam maar verlangend naar een enorme climax, en valt dan weer terug in 'het vage' waarmee het begon, maar dan in omgekeerde volgorde. 'Reigen' (rondedansen) heeft overlappende dansritmes tegen een onrustige achtergrond. Walsachtige momenten doen in de verte aan Bergs grote voorbeeld en tijdgenoot Gustav Mahler denken. Maar erop walsen kan men niet. Ook de afsluitende 'Marsch' doet aan Mahler denken. En ook daarop laat zich niet marcheren! Het is eerder een vrije fantasie over het marsritme die leidt tot een catastrofale climax ver voor het einde (compleet met Mahleriaanse hamerslagen). In de coda (het muzikale staartje) zoemt de onrust nog na.

Clemens Romijn

Lahav Shani is chef-dirigent van het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Hij trad aan in september 2018, als opvolger van Yannick Nézet-Séguin, en werd daarmee de jongste chef-dirigent in de honderdjarige geschiedenis van het orkest. Voor zijn eerste seizoen als chef-dirigent staat onder meer een tournee door Duitsland en Zwitserland op het programma. In seizoen 2020–21 volgt hij Zubin Mehta op als Music Director van het Israel Philharmonic Orchestra. In seizoen 2017–18 werd Lahav Shani vaste gastdirigent van de Wiener Symphoniker, waar hij sinds zijn debuut in 2015 al verschillende malen te gast was geweest. Shani werkt ook veel samen met de Staatskapelle Berlin, zowel in de Berliner Staatsoper als in symfonische concerten. Lahav Shani begon zijn op zesjarige leeftijd zijn pianostudie bij Hannah Shalgi en kreeg daarna les van Arie Vardi aan de Buchmann-Mehta Muziekschool in zijn geboortestad. Hij voltooide zijn pianostudie bij Fabio Bidini aan de Hochschule für Musik 'Hanns Eisler' te Berlijn; aan hetzelfde instituut studeerde hij orkestdirectie bij Christian Ehwald. Tijdens zijn studiejaren was Daniel Barenboim zijn mentor. Lahav Shani maakte zijn doorbraak als dirigent toen hij in 2013 het internationale Gustav Mahler dirigentenconcours in Bamberg won. In juni 2016 debuteerde Lahav Shani bij het Rotterdams Philharmonisch Orkest als dirigent en pianosolist; twee maanden later volgde de aankondiging van zijn benoeming tot chef-dirigent met ingang van 2018.

Het **Rotterdams Philharmonisch Orkest** vierde vorig seizoen zijn honderdjarig bestaan. Het orkest onderscheidt zich door de intense energie van zijn concerten, zijn veelgeprezen opnamen en zijn innovatieve publieksbenadering, waarmee het zich een heel eigen plaats heeft verworven tussen Europa's meest vooraanstaande symfonieorkesten. Het Rotterdams Philharmonisch Orkest, opgericht in 1918, ontwikkelde zich vanaf 1930 onder Eduard Flipse tot een van de meest prominente Nederlandse orkesten. Met Jean Fournet, Edo de Waart en James Conlon bouwde het orkest in de jaren zeventig en tachtig verder aan zijn internationale reputatie. De benoeming van Valery Gergjev luidde een nieuwe bloeiperiode in, die in 2008 werd voortgezet met Yannick Nézet-Séguin, die sinds zijn vertrek in 2018 als eridirigent aan het orkest verbonden blijft. Vanaf ingang van seizoen 2018–2019 is Lahav Shani chef-dirigent. Thuisbasis van het Rotterdams Philharmonisch is Concertgebouw de Doelen. Maar het orkest is ook regelmatig op andere locaties te horen: van de Rotterdamse podia tot de gerenommeerde zalen in binnen- en buitenland. Zo heeft het orkest sinds 2010 een residentie in het Parijse Théâtre des Champs-Élysées. Met alle concerten, educatieve voorstellingen en 'community projects' trekt het Rotterdams Philharmonisch Orkest ieder seizoen 150.000 à 200.000 bezoekers, onder wie een aanzienlijk aantal jongeren.